

KAJIAN FILOLOGI SÁHÁ PAUGÊRAN GÊSANG BÊBRAYAN MITURUT AGAMI ISLAM WONTÊN SYI'IR SÊKAR KÊDHATON

STUDY OF FILOLOGY AND GUIDELINES OF HOUSEHOLD LIVING BY ISLAMIC RELIGION AT SYIIR SEKAR KEDHATON

Dening : Nur Hanifa, Prodi Pendidikan Bahasa Jawa, Fakultas Bahasa dan Seni, Universitas Negeri Yogyakarta nurhanifa618@gmail.com

Sarining Panaliten

Panalitèn mênikå gadhah ancas (1) ngandharakên *deskripsi naskah SSK*, (2) ndamêl *transliterasi teks SSK*, (3) ndamêl *suntingan teks*, (4) ndamêl *terjemahan teks sâhå* (5) analisis gêsang bêbrayan miturut agami Islam wontên *Syi'ir Sêkar Kêdhaton*. Metode ingkang dipunginakakên ing panalitèn mênikå inggih *metode deskriptif sâhå metode panalitèn filologi modern*. Asil saking panalitèn mênikå (1) ngandharakên kawontênan *naskah* ingkang taksih saé, (2) asiling *transliterasi* kapanggihakên *kekhasan teks, variasi ejaan, sâhå karakteristik ejaan*, (3) kapanggihakên sêkawan wêlas têmbung ingkang dipun-*sunting*, (4) *terjemahan teks* saking bâså Jawi dhatêng bâså Indonesia ingkang dipunjumbuhakên kaliyan *ejaan* ingkang limrah, (5) *analisis* paugêran gêsang bêbrayan miturut agami Islam wontên *Syi'ir Sêkar Kêdhaton* kapanggihakên sakawan *kategori* inggih kuwajiban priyantun kakung dhatêng priyantun èstri, awisan priyantun kakung dhatêng priyantun èstri, kuwajiban priyantun èstri dhatêng priyantun kakung sâhå awisan priyantun èstri dhatêng priyantun kakung.

Pamijining têmbung: *kajian filologi, paugêran gêsang bêbrayan miturut agami Islam wontên Syi'ir Sêkar Kêdhaton*

Abstract

The purpose of this study are (1) to explain the description of the text, (2) to make the transliteration of the SSK text, (3) to edit the SSK text, (4) to make the translation of the SSK text, and (5) to analyze the guidelines of married life according to Islam in Syiir Sekar Kedhaton. The methods used in this research are descriptive method and modern philology research method. The findings of this reseach are (1) to explain the description of the fine-form of SSK teks (2) the result of transliteration are found peculiarity of text, spelling variation and spelling characteristic. (3) editing of the text found fourteen ununited words, (4) the translation of the text from the Javanese into Indonesian language adapted to applicable Indonesian spellings, (5) result of analyzing the guidelines of married life according to Islam in Shi'ir Sekar Kedhaton, found four categories namely the obligation of a man to his wife, the ban on a man to his wife, the obligation of a wife to her husband, and the ban on a wife to her husband.

Keywords: *study of filologi, guidelines of household living by islamic religion at Syiir Sekar Kedhaton*

PURWAKÅ

Aksårå Arab inggih mênikå aksårå ingkang kathah-kathahipun dipunginakakên kanggé nyêrat naskah utawi kitab ing pêsantrèn. Sasanèsipun kanggé nyêrat kitab-kitab ing Pêsantrèn aksårå Arab samênikå dipunrékå-rékå kanthi dipunwuwuhi tåndhå *diakritik* ingkang salajêngipun dipunsêbut aksårå arab Pégon, dipunginakakên kanggé nyêrat *naskah-naskah*

Jawi ingkang wosipun piwulang, sêjarah, lsp (Pudjiastuti, 2006:44).

Aksårå Arab Pégon ugi minångkå salah satunggaling warisan Nusantara ingkang taksih lêstantun dumugi samênikå. Wiyaripun *naskah* ingkang ngginakakên aksårå Arab Pégon ing Indonesia mliginipun ing tlatah Jawi mênikå sarêng kaliyan mlêbêtipun agami Islam udåkawis abad XIV. Wontên ing abad mênikå parå sufi ingkang sadéan ing tlatah Jawi mliginipun,

ngasilakên sêratan-sêratan ingkang wosipun ngêwrat piwulang agami ingkang gayut kaliyan tasawuf (Azra wontên ing Fathurahman, 2015: xii). Aksârâ Arab Pégon kapérang dados kalih, inggih mênikâ (1) aksârâ Arab Pégon tanpâ *harakat* (sandhangan) sâhâ (2) aksârâ Arab Pégon ingkang ngginakakên *harakat* (sandhangan). Aksârâ Arab Pégon ingkang ngginakakên sandhangan ancasipun kanggé nggampilakên anggènipun maos.

Aksârâ Pégon ingkang ngginakakên harokat asring dipunginakakên kanggé nyêrat Syi'ir. Miturut Qudamah (1956 : 12) syi'ir kédadosan saking bâsâ Arab sya'ara utawi sya'ura ingkang têngêsipun mangrêtosî sâhâ ngraosakên. Miturut Bisri (2010: 73) ngandharakên bilih syi'ir inggih mênikâ têngbung-têngbung ingkang dipunsusun kanthi nggatosakên *sajak* sâhâ guru lagu wujudipun *nadzom*. Saking andharan kasêbat sagêd kadudut bilih syi'ir inggih mênikâ satunggaling karya sastra ingkang wujudipun gêguritan utawi *nadzom*, nggatosakên purwakanthi, guru lagu, sâhâ guru wilangan satêmah gampil dipunwaos kanthi dipunlagukakên, éndah dipunmirêngakên sâhâ dipunraosakên. Salah satunggaling naskah ingkang awujud syi'ir inggih mênikâ *Syi'ir Sékar Kêdhaton*.

Miturut katrangan ing salêbêting *teks*, *Syi'ir Sekar Kedhaton* minangkâ salah satunggalingpun *naskah* cithak ingkang ngginakakên aksârâ Pégon anggitanipun Abi Muhammad Sholih Al Hajawi, panganggit miyos wontên ing dhusun Kelaling, Hajen Juwana. Panganggit mungkasi sêratan mênika ing dintên Senin Wage tabuh sêtunggal

ndalu warsâ 1952. *Naskah* mênikâ dipundamêl syi'ir awit panganggit gadhah pangajab supados gampil dipunsinau.

Syi'ir Sékar Kêdhaton dipundadosakên sumbêring panalitèn sampun dipuntingali saking kalih aspek inggih adhêdhasar sêratan sâhâ *fisik*-ipun.

Abi Muhammad Sholih Al Hajawi mênikâ panganggit ingkang sampun kawêntar mliginipun kitab-kitab kuning, kabukti asil sêratanipun sampun kathah gunggungipun. Salah satunggalingpun inggih mênikâ *Syi'ir Sékar Kêdhaton*, *Syi'ir Sékar Mêlati*, *Syi'ir Sékar Cêmpakâ sâhâ Qaul Al Mughits*. *Syi'ir Sékar Kêdhaton* ngêwrat piwulang gêsang bêbrayan ing pâlâkrâmâ ingkang wujudipun hak, kuwajibaning garwâ dhatêng èstrinipun, sâhâ kosok wangsulipun miturut agami Islam (Anhari 1987: 31).

Isinipun *naskah* *Syi'ir Sékar Kêdhaton* kapérang dados tigâ. Inggang sapisan inggih mênikâ *muqodimah* utawi pambukâ, inggih ngandharakên pitutur sarat rukunipun tiyang pâlâkrâmâ miturut agami Islam mliginipun. Inggang nomêr kalih inggih mênikâ bab *adabul mu'asyaroh* utawi tâtâ kramanipun tiyang pâlâkrâmâ ingkang baku hak sâhâ kuajiban garwâ kakung dhatêng èstrinipun. Inggang pungkasan inggih mênikâ *Ma'ala zaujah* ingkang ngandharakên kuajiban sâhâ lawisan priyantun èstri dhatêng garwanipun.

Saking andharan ing nginggil sagêd kadudut bilih *teks* *Syi'ir Sékar Kêdhaton* ngêwrat andharan bab piwulang tâtâ kramanipun gêsang bêbrayan wontên ing pâlâkrâmâ kanthi ancas supados

gêsangipun mulya wontên donya sâha *akhirat*. Salajêngipun *Syi'ir Sékar Kédhaton* dipunsêrat SSK. Cârâ panalitèn ingkang dipunginakakên kanggé ngrêmbag SSK inggih mênika cârâ panalitèn *filologi*. *Filologi* inggih mênika satunggaling ngèlmi ingkang dipunginakakên sarana kanggé ngrêmbag sastra sâha ngrêmbag bab bâsa, kasusastran, sâha kabudayan

Jinising panalitèn

Metode ingkang dipunginakakên ing panalitèn mênika wontên kalih, inggih mênika *metode deskriptif* sâha *metode panalitèn filologi modern*. Panalitèn mênika ngginakakên *metode deskriptif* amargi *metode* mênika jumbuh kaliyan ancasing panalitèn inggih mênika ndamêl *deskripsi naskah SSK*. Jumbuh kaliyan pamanggihipun Arikunto, (1995: 309) ingkang ngandharakên bilih *metode deskriptif* inggih mênika *metode* ingkang dipunginakakên kanggé ngandharakên satunggaling kadadosan adhêdhasar kawontênan nalika nindakakên panalitèn.

Metode filologi modern dipunginakakên ing panalitèn mênika amargi sumber *data* ing panalitèn mênika awujud *naskah* sâha *teks*. Salajêngipun, *metode filologi standar* dipunginakakên kanggé naliti *teks SSK* ingkang kasêrat mawi aksara Arab Pégon kanthi ancasing masarakat umum langkung gampang anggenipun maos sâha mangrêtosni isinipun *teks*.

Caranipun Ngêsahakên Data

Cârâ ingkang dipunginakakên kanggé ngêsahakên utawi *validitas data* ing panalitèn mênika inggih kanthi *validitas semantik*. *Validitas*

(Baroroh-Baried, 1985:1). Wondéné lampahing panalitèn *filologi* miturut Mulyani (2012:3) urutanipun, inggih mênika (1) *inventarisasi naskah*, (2) *nêmtokakên naskah*, (3) *deskripsi naskah*, (4) *transliterasi naskah* kanthi aksara Latin, sâha (5) *terjemahan*.

CÂRÂ PANALITÈN

semantik inggih mênika satunggaling ngèlmi ingkang dipunginakakên kanggé *menelaah* tandha-tandha utawi lambang ingkang nêdahakên makna satunggal kaliyan makna sanèsipun. *Validitas* mênika kapilih kanggé pados *data*, maknani têmbung-têmbungipun sâha ngandharakên bab gêsang bêbrayan ing *SSK*. *Validitas semantik* katindakakên kanthi *nganalisis* makna sâha gayutipun antar makna kanthi nggatosakên *konteks*-ipun wontên ing *SSK*. *Reliabilitas* ing panalitèn mênika ngginakakên *reliabilitas intrarater* sâha *interrater*.

Reliabilitas intrarater inggih mênika katindakakên kanthi maos ingkang makaping-kaping satêmah mujudakên *data* ingkang *valid*. Wondéné *reliabilitas interrater* inggih mênika katindakakên déning panaliti piyambak sâha nyuwun pambiyantu tiyang sanès ingkang minangka ahli *filologi*. Wondéné ahli *filologi* ingkang dipunsuwuni pambiyantu ing panalitèn mênika inggih Ibu Venny Indria Ekowati, S.Pd., M. Litt. Ingkang minangka dosen *filologi* sâha dosen *pembimbing* ing panalitèn mênika.

ASILING PANALITÈN SÀHÀ PANGRÈMBAGIPUN

A. Deskripsi Naskah SSK

Deskripsi naskah ingkang katindakakên ing panalitèn mênikå ngandharakên bilih *naskah SSK* ingkang dipundadosakên *sumber data* panalitèn taksih saè kawontênanipun dipuntingali saking fisik sàhà sêratanipun, bilih *naskah SSK kasêbat* taksih wêtah gunggungipun kâcå, botên wontên kâcå ingkang bolong utawi ical. *Naskah SSK* dipunanggit déning Abi Muhammad Sholih Al Hajawi, piyambakipun miyos ing dhusun Kelaling Hajen Juwana. Dhapukanipun *naskah* inggih sy'ir. Panganggit gadhah ancas kanthi dhapukan syiyy mênikå langkung gampil anggènipun mangrêtos isinipun *naskah* kasêbat.

B. Transliterasi sàhà Suntingan Teks SSK

Transliterasi ingkang katindakakên ing panalitèn mênikå inggih ngginakakên *metode transliterasi dipomatik sàhà metode transliterasi standar. Metode transliterasi diplomatik* katindakakên kanggé ndamêl alih tulis *teks SSK* ingkang têngbung-têngbungipun ngginakakên bâså Arab, wondéné *transliterasi standar* katindakakên kanggé ndamêl alih tulis saking aksårå asal inggih mênikå aksårå Arab Pégon dhatêng aksårå *sasaran* inggih mênikå aksårå Latin. Wontên ing panalitèn mênikå kapanggihakên *kekhasan teks, variasi ejaan, sàhà karakteristik ejaan.*

Salajêngipun *suntingan teks* katindakakên kanggé ngirangi, nambahi utawi nggantos aksårå sàhà têngbung ingkang botên jumbuh kaliyan paugêran panyêrating bâså Jawi ingkang limrah. Wontên ing

panalitèn mênikå kapanggihakên sakawan wêlas têngbung ingkang dipun-*sunting* inggih mênikå tutuk, ragat, ning, jagat, suwan, mênrimå, kêduwêhané, ngilingi, ngilmuné, sêrngéngé, anyur-anyur, printah, grujuk, tutub. Wontên ing panalitèn mênikå wontên têngbung-têngbung ingkang botên dipun-*sunting* kanggé njagi *kekhasan teks.*

C. Asiling Terjemahan sàhà Cathêtan Terjemahan Teks SSK

Terjemahan ingkang dipunginakakên ing panalitèn mênikå wontên tigang *metode* inggih *terjemahan* harfiah, isi sàhà bebas. *Terjemahan* harfiah katindakakên kanthi ndamê *terjemahan* têngbung mbåkå têngbung ingkang têngsipun cakêt kaliyan bâså asalipun, ing panalitèn mênikå saking bâså Jawi ing bâså Indonesia. Salajêngipun mênawi botên sagêd dipun-*terjemahaken* kanthi harfiah pramilå lajêng dipun-*terjemahaken* kanthi isi sàhà bebas.

Terjemahan isi utawi maknå katindakakên kanthi alih bâså saking bâså Jawi ing bâså Indonesia kanthi cârå nêngêsi têngbung-têngbung ingkang têngsipun mêmper. Manawi têngbung-têngbung ing *teks SSK* botên sagêd dipun-*terjemahaken* kanthi harfiah sàhà isi lajêng katindakakê *terjemahan* bebas. Inggih mênikå damêl alih tulis saking bâså Jawi ing bâså Indonesia kanthi bebas botên nilarakên isi ingkang kawrat ing *teks SSK.*

D. Pangrêmbaging Gêsang Bêbrayan wontên ing Teks SSK

Lampahing panalitèn ingkang pungkasan ing panalitèn mênikå inggih pangrêmbaging isinipun *teks SSK*. Wondéné ing panalitèn mênikå *teks SSK* ngrêmbag bab paugêran gêsang bêbrayan miturut Agami Islam. Pirêmbagan kasêbat kapérang dados sêkawan *kategori* inggih mênikå kuwajiban priyantun kakung dhatêng garwanipun (èstrinipun), awisan priyantun kakung dhatêng èstrinipun, kuwajiban priyantun èstri dhatêng garwanipun, sâhå awisan priyantun èstri dhatêng garwanipun.

1. Kuwajiban Priyantun Kakung dhatêng Èstrinipun Miturut Agami Islam ing *teks SSK*

Kuwajiban priyantun kakung dhatêng garwanipun miturut *teks SSK* kapérang dados gangsal, inggih mênikå,

(a) lakunipun saé dhatêng garwanipun ingkang kaandharakên ing *teks SSK* kâcå 5

hé pârå lanang kang wus duwèni ing bojo sirå kudu nglakoni tåtå kramané dadi wong lanang **supâyå wadon atiné têng** (5. 21) yåiku sirå **kudu bagusi** marang wong wadon **sartå mêlasi**, sartané sirå **kudu duwèni, ulat kang ajèr sabên dinané** (5. 22)

Såhå kajumbuhakên kaliyan hadits ingkang *terjemahanipun*

“dari Abu Hurairah ra. ia berkata: Rasulullah SAW. Bersabda : orang mukmin yang paling sempurna imannya adalah orang yang paling baik budi pekertinya, dan orang yang paling baik

diantara kalian adalah orang yang paling baik terhadap istrinya” (HR. Tirmidzi)

(b) Nyêkapi kabutuhanipun garwå miturut pêkuatanipun bab mênikå inggih wontên ing kâcå gangsal ingkang ungêlipun:

kang mâhå suci åjå sêmbrånå, sirå angrêkså lan åjå lénå **bêcik nyukupi sandhang pangané miturut sirå pêkuatané** (5. 25). **sartå miturut marang padhané sartå mangsané lan panggonané** jå pisan-pisan sirå jur lali marang wong wadon ora mêrduli (5. 26)

ingkang *terjemahan-ipun* :

yang maha kuasa. Janganlah kamu semena-mena jagalah (istrimu) jangan sampai lengah cukupilah kebutuhannya menurut kemampuanmu (5. 25) dan menurut keadaan serta waktu dan tempatnya jangan sekali-kali kamu lupa tidak memperhatikan istrimu (5. 26)

saha kajumbuhaken kaliyan QS. Al-baqoroh ayat 233, ingkang *terjemahan-ipun* :

“dan kewajiban ayah memberi makan dan pakaian kepada para ibu dengan cara yang makruf, seseorang tidak dibebani melainkan menurut kadar kesanggupannya.

(c) nyukani maskawin ingkang pantês adhedhasar Firman Allah SWT wontên ing QS. Annisa’ ayat 4 ingkang *terjemahan-ipun* :

Berikanlah maskawin (mahar) kepada wanita (yang kamu nikahi) sebagai pemberian dengan penuh kerelaan. Kemudian jika mereka menyerahkan kepada kamu sebagian dari maskawin itu dengan senang hati, maka makanlah (ambillah) pemberian itu (sebagai makanan) yang sedap lagi baik akibatnya.

”

Wondéné ingkang kapanggihakên ing salêbêting
teks inggih mênikå:

marang wong wadon **cik maskawiné akèh lan kidhik pãdhå karoné** kapan wong lanang ora nêkani haké wong wadon bujuk arané (6. 28)

Terjemahan:

Kebaikan memberi maskawin pada perempuan banyak atau sedikit itu sama saja ketika laki-laki tidak mendatangi (istrinya) (artinya)ingkar janji pada haknya (6. 28)

(e) mucal ngèlmi Agami dhatêng garwanipun.

sêtêngah saking kwajibané wong lanang manèh marang bojoné **iku muruki hukum sariat** supâyå bènêr olèhé taat (7. 41) marang Pêngéran_rinå wênginé utåwå **préntah ngaji liyané marang wong wadon supâyå luru wong kang muruki tégésé guru** (7. 42) **malahan wajib lanang ngidini malah mêksåhå sarta médèni** (7. 43)

2. Awisan Priyantun Kakung dhatêng Èstrinipun Miturut Agami Islam wontên *teks SSK*

Priyantun èstri minångkå *makhluk*-ipun Pangéran ingkang kodratipun dipundamêl alus, *lemah lembut*. Pramilå ing mriki priyantun kakung wontên larangan ingkang kédah dipuntêbihi inggih mênikå kasar dhatêng èstrinipun. Bab mênikå gadhah ancas supados èstri ngraos ténang mênawi wontên sandhingipun garwå. Èstri dipun-*ciptakakên* déning Pangéran saking balung iganipun priyantun kakung ingkang béngkong,

pramilå angél mênawi badhé nglurusakên balung kasêbat. Têgêsipun sampun dados kuwajiban priyantun kakung ngrumat èstrinipun kanthi saé, botên nganggé cârå ingkang kêras

3. Kuwajiban Èstri dhatêng Garwanipun Miturut Agami Islam wontên ing *teks SSK*

Gêsang bêbrayan ing salêbêting kulåwårgå antawisipun èstri kaliyan garwanipun mênikå kédah wontên hubungan ingkang saé satêmah mujudakên kulåwårgå ingkang saé ugi. Sabên kulåwårgå gadhah aturan piyambak-piyambak kanggé mujudakên kulåwårgå ingkang dipunkajêngakên, ananging sasanèsipun aturan umum ingkang dipundamêl wontên ing satunggaling kulåwårgå, Agami Islam ugi gadhah aturan piyambak kanggé nggayuh Ridhonipun Pangéran. Salah satunggalipun inggih kuwajiban èstri dhatêng garwanipun, kados ingkang dipunandharakên ing *tesk ng garwanipun. SSK*. Wondéné andharanipun kados ing ngandhap mênikå.

- Bêktos dhatêng Garwanipun
- Ngladosi Hajat Garwanipun
- Pêpaès ing Sangajênging Garwå
- Mulyakakên dhatêng Kulåwårgå Garwanipun

4. Awisan Priyantun Èstri dhatêng Priyantun Kakung Miturut Agami Islam wontên ing *Teks SSK*

Rasululloh SAW dhawuh bilih ingkang kathah mlêbêt *neraka* mênikå priyantun èstri ingkang botên taat dhatêng garwanipun. Bab mênikå badhé kaandharakên ing ngandhap mênikå.

- a. Wantun (*durhaka*) dhatêng Pangéran,
Rasulullah, sâhâ Garwanipun
- b. Mèdal saking Griyanipun Garwâ Tanpå Idin
- c. Asring nyuwun Pêgat dhatêng Garwanipun
- d. Botên Narimâ kaliyan Pêparing Garwanipun.

KAPUSTAKAN

- Al-Hajawi, Li Abi Muhamad. 1952 H. *Syi'ir Sêkar Kêdhaton*. Kudus: Menara Kudus.
- Anhari, Basuki. 1987. *Syi'iran sebagai Tradisi Lisan*. Laporan Penelitian Proyek Javanologi. Departemen Pendidikan dan Kebudayaan, Direktorat Jenderal Kebudayaan. Balai Bahasa Yogyakarta.
- Arikunto, Suharsimi. 1995. *Manajemen Penelitian*. Rineka cipta: Jakarta.
- Baroroh-Baried, Siti dkk. 1985. *Pengantar Teori Filologi*. Jakarta: Pusat Pembinaan dan Pengembangan Bahasa: Departemen Pendidikan dan Kebudayaan.
- Bisri, A. Mustofa. 2010. *Koridor, Renungan*. Jakarta: Kompas Media Nusantara.
- Fathurahman, Oman. 2015. *Filologi Indonesia: Teori dan Metode*. Jakarta: Kharisma Putra Utama.
- Pudjiastututi, Titik. 2006. *Naskah dan Studi Naskah*. Bogor: Akademia.
- Qudamah. 1956. *Naqd Al- Syi'ir Al Katib Al Baghdadi*. Leiden: E.J Brill.